

ΕΡΓΑΣΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

Δημήτρης Καρέλλας¹

Καθολικό Βασικό Εισόδημα Μέρος δεύτερο: Τι μπορεί να είναι

Μέχρις εδώ², ελπίζουμε ότι έχει γίνει κατανοητό πως το Καθολικό Βασικό Εισόδημα δεν απλώς ένα ακόμα πρόγραμμα κοινωνικής πρόνοιας, αφιερωμένο στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Έχει πάρει τη μορφή ιδέας, ενός είδους κλειδιού που θα ξεκλειδώσει σοβαρότατα ζητήματα όχι μόνο στην κοινωνική πολιτική αλλά και στη συγκρότηση των ίδιων των σύγχρονων κοινωνιών. Και μάλιστα με όλα τα ενδεχόμενα στο τραπέζι: αναδιανομή εισοδημάτων και δύναμης υπέρ των πολλών ή μέχρι και την πλήρη κατάργηση κοινωνικών κατακτήσεων δεκαετιών.

Όπως κάθε ιδέα, όσο και αν αυτή αποτελεί αντικείμενο διαλόγου και σφοδρών αντιπαραθέσεων, πρέπει να μετατραπεί σε πραγματική πολιτική ή έστω δράσεις για να μπορεί να αποτιμηθεί, ώστε είτε να γίνει αποδεκτή - ως έχει ή με τροποποιήσεις - είτε να απορριφθεί. Ίσως μέχρι την επόμενη φορά, αν είναι γενικά ελκυστική για την πλειοψηφία των ανθρώπων.

Πολλά λοιπόν θα εξαρτηθούν από τα ποσά που θα διατεθούν για την εφαρμογή ενός ΚΒΕ, την πηγή χρηματοδότησης του και τις επιπτώσεις στις εφαρμοζόμενες γενικές πολιτικές από την υιοθέτηση του.

¹ Πολιτικός επιστήμονας, πρώην Γενικός Γραμματέας Πρόνοιας/Κοινωνικής Αλληλεγγύης

² Βλ. το πρώτο μέρος της παρούσας ανάλυσης, **Καθολικό Βασικό Εισόδημα. Μέρος Πρώτο: Τι θέλει να είναι**, που δημοσιεύτηκε στη σειρά **Εργασία-Κοινωνικό Κράτος-Αλληλεγγύη** του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς στις 16/12/2020, εδώ : <https://poulantzas.gr/yliko/dimitris-karellas-katholiko-vasiko-eisodima-meros-proto-ti-thelei-na-einai/>

Τι δεν πρέπει να είναι το Καθολικό Βασικό Εισόδημα

Όπως ήδη σκιαγραφήσαμε³, για το «συστημικό» τμήμα που υποστηρίζει την ιδέα του ΚΒΕ, η στόχευση ξεκινάει από την ανάγκη να αξιοποιηθούν, με κερδοφόρο τρόπο, ιδιωτικά κεφάλαια που λιμνάζουν εξαιτίας των κάθε λογής συστημικών κρίσεων (επαναλαμβανόμενο μοτίβο σε όλες τις κρίσεις στην ιστορία του καπιταλισμού – πιο πρόσφατες εκείνη του 2008 και η σημερινή που ξεκίνησε **λίγο πριν** την πανδημία της Covid-19). Η ιδιωτικοποίηση ή (επαν)εμπορευματοποίηση της παροχής υπηρεσιών σε κρίσιμους τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως σε υγεία, παιδεία, κοινωνική προστασία, δίνει αυτή τη δυνατότητα. Δυνατότητα που προϋποθέτει τη μείωση των δημόσιων δαπανών σε αυτούς ακριβώς τους τομείς και, επομένως, την ανάγκη πλήρους ελέγχου στις σχετικές κρατικές πολιτικές.

Πράγματι, ο ρόλος ενός κράτους που διασφαλίζει τα συμφέροντα των ιδιωτικών κεφαλαίων, του Κεφαλαίου, είναι κρίσιμος. Είτε με επιδοτήσεις είτε με απευθείας αναθέσεις είτε, τέλος, με κανονιστικές αποφάσεις, δίνεται η διέξοδος για κινητοποίηση των αδρανών («υπερσυσσωρευμένων») κεφαλαίων. Και όταν η κερδοφορία σε ένα κλάδο της οικονομίας δεν είναι ικανοποιητική, η υποστηριζόμενη επένδυση στρέφεται εκεί που μπορεί να είναι: στην παραγωγή αγαθών ή υπηρεσιών που οι πολίτες είτε απευθείας είτε με μια κρατικά κατευθυνόμενη («κοινωνική») πολιτική είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσουν. Το να **αγοράζεις** τις υπηρεσίες που απορρέουν από τα κοινωνικά δικαιώματά σου σημαίνει ταυτόχρονα να εμπεδώνεις καθημερινά την υπεροχή ενός συστήματος ιδεών που υμνεί ένα σύστημα γενικευμένης εμπορευματικής παραγωγής, όπως είναι ο καπιταλισμός, ως το μοναδικό σύστημα οικονομικής και κοινωνικής ζωής: Ιδού άλλη μια έκφραση της ΤΙΝΑ (there is no alternative)!

Το σχεδόν αυτόματα παραγόμενο πολιτικό αποτέλεσμα είναι η περαιτέρω ενίσχυση των φιλοκαπιταλιστικών δυνάμεων στους, ουδέποτε καταργηθέντες, ταξικούς ανταγωνισμούς. Σύμφωνα με την πασίγνωστη ρήση του Γουόρεν Μπάφεντ «... Υπάρχει ταξικός πόλεμος, είναι η τάξη μου όμως, οι πλούσιοι που τον διεξάγουν και νικάμε».⁴

Πάντως, παρά τα σαλπίσματα νίκης, είναι γεγονός ότι η πλειοψηφία των «συστημικών» υποστηρικτών του ΚΒΕ δεν είναι πεπεισμένη ότι η διάλυση του κράτους πρόνοιας είναι **μακροπρόθεσμα** επιθυμητή. Μια από τις ισχυρότερες κινητήριες

³ Ο.π.

⁴ Όπως το κατέγραψε ο D. Zweifel, "Plain Talk: There's class war, and rich are winning". The Cap Times, 06.10.2010 [http://host.madison.com/ct/news/opinion/column/dave_zweifel/article_4741b42c-cfd9-5904-84ff-eac61f661fd4.html] - πρόσβαση 28.10.2020]

δυνάμεις πίσω από την ιδέα ενός κράτους πρόνοιας προς το τέλος του 19ου αιώνα ήταν η αυξανόμενη συνειδητοποίηση των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων. Οι έχοντες έφθασαν να αντιληφθούν ότι η μοίρα τους συνδεόταν με τους μη-έχοντες.⁵ Οι βασικές υποδομές, λ.χ. για τις μεταφορές, την υγιεινή των πληθυσμών ή για τις επικοινωνίες, προκειμένου να είναι αποδοτικές θα έπρεπε να παρέχονται με βάση την κοινή χρήση. Η ασφυκτική γεινίαση λόγω της καλπάζουσας αστικοποίησης υποχρέωνε να ληφθούν υπ' όψιν οι γείτονες και οι συνήθειες τους. Οι επιδημίες χολέρας μπορεί να έπλητταν βαρύτερα τους φτωχούς, όμως παραβίαζαν θεαματικά τα ταξικά σύνορα, όπως άλλωστε και η ευλογιά ή ο τυφοειδής πυρετός.⁶

Αν οι έχοντες εξουσιοδοτούσαν το κράτος, μια δημόσια αρχή, για μια φειδωλή αναδιανομή πόρων, οι μη-έχοντες θα μπορούσαν να κερδηθούν σε μια, έστω απρόθυμη, αποδοχή του στάτους κβο, εγκαταλείποντας τις περιοδικά εμφανιζόμενες φιλοδοξίες τους για την ανατροπή του. Οι καταστροφές του πρώτου παγκόσμιου πολέμου και το κύμα επαναστάσεων και εξεγέρσεων που τράνταξε την υφήλιο, όπως και οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις σε Ευρώπη, Ασία και Λατινική Αμερική που ακολούθησαν τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και οι οποίες παρέδωσαν το 1/6 του κόσμου σε μη-καπιταλιστικούς κοινωνικο-οικονομικούς σχηματισμούς, ήρθαν να εντάξουν οργανικά το κράτος πρόνοιας στο πλαίσιο αναπαραγωγής του συστήματος. Το (καπιταλιστικό) κράτος πρόνοιας ενσωμάτωσε τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, στην αναζήτησή μιας λειτουργίας κοινωνικής συνοχής και ισορροπίας, ώστε να οργανώνει τη διευρυμένη αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων εκμετάλλευσης (Baldwin 1990).

Η μελέτη των εμπειρικών δεδομένων στις διάφορες φάσεις ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας, ειδικότερα εκείνης αμέσως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δείχνουν την συμβολή των κοινωνικών δαπανών στην άμβλυνση των διακυμάνσεων του οικονομικού κύκλου, με την ενίσχυση του εισοδήματος των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων, τη συντήρηση της ενεργού ζήτησης, τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και, τουλάχιστον μέχρι περίπου τα τέλη της δεκαετίας του 1960, την άμβλυνση των κοινωνικών συγκρούσεων.

Η επικράτηση των νεοφιλελεύθερων ιδεών (κυρίως δε των πρακτικών!) από τη δεκαετία του 1980 ενοχοποίησε τις κρατικές παρεμβάσεις και βέβαια το κράτος

⁵ Για τα ίδια σχεδόν συμπεράσματα και τις απαρχές σύστασης ενός κράτους πρόνοιας, **στις αρχές του 16ου αιώνα**, βλ. Παράρτημα «*Το κράτος πρόνοιας έρχεται από μακριά*».

⁶ Το ίδιο ακριβώς παρατηρείται με αφορμή τη σημερινή πανδημία της Covid-19. Οι βασικές επιλογές, όμως, του νεοφιλελεύθερου μπλοκ δυνάμεων φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από τις άμεσες ανάγκες υπέρβασης της τρέχουσας πολλαπλής συστημικής κρίσης. Δηλαδή, την επίρριψη των συνεπειών στην κοινωνική πλειοψηφία.

πρόνοιας ως τους βασικούς υπεύθυνους για τις κρίσεις και τις αρρυθμίες στις αγορές γενικά και στην αγορά εργασίας ειδικά, οι οποίες είναι υποτίθεται αποτελεσματικές καθεαυτές. Παρ' όλα αυτά, γενικά μιλώντας, δείχνει να λειτουργεί το λεγόμενο «παράδοξο του Offe»: «...το καπιταλιστικό σύστημα δεν μπορεί να συμβιώσει με το κράτος πρόνοιας και ταυτόχρονα δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς αυτό. Σε κάθε περίπτωση πάντως, είναι μάλλον αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι η ομαλή αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης του μέσου εργάτη στον αναπτυγμένο καπιταλισμό δεν μπορεί να εξασφαλιστεί από το (ιδιωτικό) κεφάλαιο χωρίς τη διαρκή και εκτεταμένη μεσολάβηση του κράτους». (Μανιάτης 2014, σ.14).

Πιο πάνω υπογραμμίσαμε το «μακροπρόθεσμα». Βραχυπρόθεσμα, «επείγει» να κερδηθούν τουλάχιστον κάποιες βασικές μάχες του πολέμου από την τάξη του κ. Μπάφετ, προκειμένου τα αποτελέσματα από τις αλληλένδετες τρέχουσες κρίσεις - υγειονομική, οικονομική, κοινωνική, οικολογική, πολιτική - να την αφήσουν άθικτη κατά το δυνατόν. Εξ αυτού και η επιμονή στη συρρίκνωση των κρατικών πολιτικών κοινωνικής προστασίας και η εκχώρηση βασικών περιοχών της στο ιδιωτικό κεφάλαιο, η οποία όχι τυχαία έχει προετοιμαστεί από την εγκατάσταση του κατάλληλου πολιτικού προσωπικού σε μια σειρά χώρες-κλειδιά, από τις κυβερνήσεις Τραμπ (ΗΠΑ) και Τζόνσον (Μ. Βρετανία) μέχρι εκείνες των Μπολσονάρου (Βραζιλία), Μόντι (Ινδία) και Ντουτέρτε (Φιλιππίνες).

Σε αυτόν τον πόλεμο, οι έχοντες άμεσο και πιεστικό συμφέρον να απολαμβάνουν τα κοινωνικά δικαιώματά τους στην εργασία, την υγεία, την παιδεία, τον πολιτισμό, την αναψυχή και τα συστήματα που διασφαλίζουν την αξιοπρεπή διαβίωση σε περιπτώσεις ατυχήματος, ασθένειας, αναπηρίας ή όταν δεν διαθέτουν πλέον ίδια μέσα συντήρησης, βρίσκονται εξ ορισμού απέναντι σε μια τέτοια γενικευμένη επίθεση σε αυτά ακριβώς τα δικαιώματα. Και θα έπρεπε να αντιταχθούν **σε μια πρόταση ΚΒΕ που θα συνδέεται αμέσως ή εμμέσως με πλήγματα** σε βασικά συστατικά στοιχεία του κοινωνικού κράτους, για παράδειγμα την ιδιωτικοποίηση του συστήματος υγείας και την αποκλειστική αγορά υπηρεσιών υγείας από τον ιδιωτικό τομέα με χρήματα του ΚΒΕ.

Τι μπορεί να είναι το Καθολικό Βασικό Εισόδημα

Σήμερα στην Ελλάδα, με τα αποτελέσματα της παρατεταμένης οικονομικο-κοινωνικής κρίσης που ξεκίνησε το 2009 ακόμη ορατά, αναμένεται περαιτέρω και

ίσως απότομη χειροτέρευση των συνθηκών διαβίωσης του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού.

Η προσπάθεια που καταβλήθηκε την περίοδο 2015-2019 για την καταπολέμηση της ανθρωπιστικής κρίσης, τη μείωση της θηριώδους ανεργίας και τον απεγκλωβισμό από τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αποτυπώνονται στον παρακάτω Πίνακα 1.

Πίνακας 1 : Εξέλιξη βασικών δεικτών

Περίοδος αναφοράς εισοδήματος	2009	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
% σε κίνδυνο φτώχειας & κοινωνικού αποκλεισμού (AROPE)	27,7	35,7	36,0	35,7	35,6	34,8	31,8	30,0	
% φτώχειας (AROP)	20,1	23,1	22,1	21,4	21,2	20,2	18,5	17,9	
% παιδικής φτώχειας	23,0	28,8	25,5	26,6	26,3	24,5	22,7	21,1	
% ανεργίας	9,6	24,4	27,5	26,5	24,9	23,5	21,5	19,3	16,3(*)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat, ΟΟΣΑ. (*) Στοιχεία Δεκεμβρίου 2019.

Για την επίτευξη αυτών των αποτελεσμάτων σε συνθήκες προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής (αλλιώς: μνημονιακής ασφυξίας) έπαιξε ρόλο μια σειρά μέτρων: ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, η δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε περίπου 2 εκατομμύρια ανασφάλιστους, η δωρεάν μετακίνηση των εκατοντάδων χιλιάδων ανέργων, η αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας και της σχετικής φτώχειας με την αύξηση του προϋπολογισμού της Πρόνοιας πάνω από 300% σε επιδόματα, την καταβολή κοινωνικών μερισμάτων συνολικού ύψους 2,188 δισεκατομμυρίων κ.ά.

Παρά τις συνεχείς παρεμβάσεις, τα επιμέρους συστήματα κοινωνικής προστασίας, όπως και σε άλλες χώρες, παραμένουν εύθραυστα, ειδικά εκείνο της μη ανταποδοτικής κοινωνικής βοήθειας (Πρόνοια). Να σημειωθεί ότι μέχρι το 2015 υπήρχε έλλειψη δοκιμασμένων δομών και διαδικασιών για την έγκαιρη, στοχευμένη και αποτελεσματική στήριξη όποιων ανθρώπων βρίσκονται είτε πρόσκαιρα είτε χρονίως σε κατάσταση φτώχειας και αποστέρησης βασικών αγαθών. Η πρώτη τέτοια

προσπάθεια ήταν και παραμένει το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ - νυν Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα), δίκτυ τελευταίας καταφυγής για τους ανθρώπους σε ακραία φτώχεια. Πράγμα που σημαίνει ότι αδυνατεί να «μεταφέρει» τους δικαιούχους του πάνω από τα επίπεδα της σχετικής φτώχειας, αφού το όριο για μονοπρόσωπο νοικοκυριό στο ΚΕΑ είναι 2.400 ετησίως ενώ της φτώχειας είναι 4.917 (το 2018). «Κανονικοί» και ακραία φτωχοί βρίσκονται μαζί στην κατηγορία του δείκτη AROPE στο 30% του πληθυσμού (βλ. Πίνακα 1), ποσοστό που αναμένεται να γνωρίσει νέα άνοδο με το πέρας των περιοριστικών μέτρων για την πανδημία.⁷ Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για ποσοστά που έρχονται να επιβεβαιώσουν την ευαγγελιζόμενη από Θάτσερ - Ρέηγκαν κοινωνία των 2/3, η οποία έχει σχεδόν εγκαθιδρυθεί ακόμη και στην πλούσια Ευρώπη τα τελευταία 30-35 χρόνια.

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί η φτώχεια, η εισοδηματική βοήθεια θα έπρεπε να βρίσκεται στο επίπεδο του ετήσιου ορίου της, δηλαδή **περίπου στα 400 ευρώ μηνιαίως** - όσο και το σημερινό επίπεδο του επιδόματος ανεργίας.

Ένα βασικό εισόδημα, με προδιαγραφές σύμφωνες με τη μέχρι τώρα συζήτηση - καθολικότητα, χωρίς κριτήρια και προϋποθέσεις - θα έπρεπε να καλύψει τουλάχιστον 6.500.000 άτομα, καθώς από το συνολικό μόνιμο πληθυσμό της χώρας θα αφαιρούσαμε περίπου 1.800.000 παιδιά μέχρι 18 ετών και 2.500.000 συνταξιούχους, καθώς τα παιδιά καλύπτονται από ένα καθολικό σύστημα μέσω ασφαλιστικών φορέων και ΟΠΕΚΑ (Πρόνοια) και οι συνταξιούχοι από επίσης καθολικό σύστημα, αν και όχι με καλό ύψος μέσης σύνταξης.⁸

Η καταβολή του ποσού των 400 μηνιαίως, θα σήμαινε μια ετήσια δαπάνη ύψους 31,2 δισεκατομμυρίων, με τα φορολογικά έσοδα του 2020 από φορολογία φυσικών και νομικών προσώπων να κινούνται περί τα 13,97 εκατομμύρια και από ΦΠΑ και κάθε είδους ειδικούς φόρους στα 23,98 εκατομμύρια. Μέχρι να δοθεί η δυνατότητα αναδιάρθρωσης του κρατικού προϋπολογισμού, η συζήτηση περί πλήρους καθολικότητας είναι απαγορευτική. Το ίδιο και μέχρι το φορολογικό σύστημα να μπορεί να εισπράττει με αξιόπιστο τρόπο τη συμμετοχή όλων των μελών της κοινωνίας ανάλογα με τη φοροδοτική ικανότητά τους.

⁷ Ο δείκτης AROPE εκτιμά τα επίπεδα διαβίωσης μετρώντας το ποσοστό του πληθυσμού που στερείται τουλάχιστον 4 από ένα κατάλογο 9 αγαθών/υπηρεσιών (στις οποίες περιλαμβάνονται η δυσκολία στην πληρωμή ενοικίου, δόσης δανείου, λογαριασμών ρεύματος, αδυναμία πληρωμής μίας βδομάδας διακοπών κλπ.). Αναλυτικότερα, βλ. ΕΛΣΤΑΤ "Κίνδυνος Φτώχειας" (σ'. 21) στο <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA10/2019>.

⁸ Χρησιμοποιούμε κυρίως τα στοιχεία της απογραφής 2011 αλλά και πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ. Να σημειωθεί ότι για τους περίπου 122.000 συνταξιούχους αναπηρίας και 35.000 επιδοτούμενους ανασφάλιστους άνω των 67 ετών, απαιτούνται ούτως ή άλλως περαιτέρω στοχευμένες ρυθμίσεις, για λόγους ισοτιμίας.

Παρ' όλα αυτά, θεωρούμε ότι η λογική του ΚΒΕ πρέπει να δοκιμαστεί. Η καθολικότητα και η **άνευ κριτηρίων/όρων κάλυψη** μπορεί να εφαρμοστεί σε μια ιδιαίτερο ενδιαφέροντος πληθυσμιακή ομάδα: **τους νέους και τις νέες, άνω των 18 ετών που ολοκληρώνουν κάθε είδους σπουδές** (δευτεροβάθμιας, τριτοβάθμιας, επαγγελματικής, τεχνολογικής εκπαίδευσης κ.λπ).

Υπολογίζουμε τον ετήσιο αριθμό των νέων, από 19 έως και 25 ετών που κάθε χρόνο αποφοιτούν σε περίπου 150.000, εκ των οποίων περίπου 85.000 είναι πτυχιούχοι ανώτατης εκπαίδευσης, μαζί με τους κατόχους μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών. Ένα επίδομα 400 ευρώ μηνιαίως θα συνέβαλε στην ψυχραιμη προσπάθεια εξεύρεσης μισθωτής εργασίας, την πιθανή προετοιμασία για μια συνεταιριστική δραστηριότητα, τη διερεύνηση της δυνατότητας έναρξης επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητας, τη μερική συγκράτηση του brain drain, κυρίως δε στην επίδειξη ουσιαστικής κοινωνικής αλληλεγγύης στο πιο ελπιδοφόρο και ταυτόχρονα πιο χτυπημένο από τις αλληπάλληλες κρίσεις τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, που προσπαθεί να βρει τη θέση του στην αγορά εργασίας.

Ο ετήσιος προϋπολογισμός ενός τέτοιου μέτρου υπολογίζεται στα 720 εκατομμύρια. Καθώς οποιαδήποτε περαιτέρω μείωση των δημόσιων επενδύσεων στα συστήματα κοινωνικής προστασίας προκειμένου να εξοικονομηθούν πόροι **δεν είναι αποδεκτή**, το ποσό θα μπορούσε να αναζητηθεί στην **ισόποση τουλάχιστον μείωση των στρατιωτικών δαπανών**. Και εν όψει του γεγονότος ότι η σημερινή κυβέρνηση Μητσοτάκη αυξάνει θεαματικά αυτές τις δαπάνες, μοιάζει αναπόφευκτη μια συζήτηση για τη φύση και την αναγκαιότητα τέτοιων αντικοινωνικών δαπανών.

ΚΒΕ και κράτος πρόνοιας

Τούτων λεχθέντων, θεωρούμε αναγκαίες τις πιο κάτω διευκρινίσεις για θέματα που απασχολούν ερευνητές, πολιτικούς, δημοσιογράφους και λαούς εδώ και δεκαετίες.

Η αντίσταση στην εμπορευματοποίηση κάθε δραστηριότητας που συνδέεται με τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα φυσιολογικά τείνει να ταυτίζεται με την υπεράσπιση του κράτους πρόνοιας το οποίο συμπύκνωσε αυτά τα δικαιώματα και τους κανόνες άσκησης τους.

Η γενική ιδέα των αρχουσών τάξεων για μια συμφέρουσα διευθέτηση των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων ήρθε να συγχρονισθεί με την πίεση του πολύ ισχυρού,

υπό σοσιαλδημοκρατική ηγεμονία, εργατικού κινήματος της Γερμανίας τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα για κοινωνική νομοθεσία που θα προστάτευε τη ζωή, την εργασία και το εισόδημα των εργαζόμενων. Ο συνδυασμός οδήγησε το (αυταρχικό!) καθεστώς του Μπίσμαρκ να θεσπίσει τους πρώτους οργανισμούς κοινωνικής αλληλεγγύης και ασφάλισης κατά των κινδύνων της γήρανσης, της ανεργίας και των ατυχημάτων.

Το κράτος πρόνοιας, ένα σύνθετο φαινόμενο που συνδέει οικονομία, πολιτική, ιδεολογία, και κράτος, περνώντας από τη φάση θεμελίωσης στην ραγδαία ανάπτυξή του, κατέληξε να θεωρείται από πολλές πλευρές με την βοήθεια θεωρητικών σχημάτων ως η συνταγή για το πέρασμα από το αγοραίο καπιταλισμό των τεράστιων ανισοτήτων στον καπιταλισμό της ευημερίας (welfare capitalism) ο οποίος μπορούσε, με τη σειρά του, να δώσει τη θέση του ομαλά σε ένα σύστημα σοσιαλιστικών παραγωγικών σχέσεων. Η εκδήλωση της κρίσης στασιμοπληθωρισμού ολόκληρης της δεκαετίας του 1970 και η συνακόλουθη ενοχοποίηση των κρατικών παρεμβάσεων ως του απόλυτου ενόχου για την πτώση των καπιταλιστικών κερδών, ήρθε να προσγειώσει τη σχετική συζήτηση. Κυρίως, όμως, άνοιξε το δρόμο για μια σε βάθος ανάλυση των βασικών παραμέτρων λειτουργίας της κοινωνικής πολιτικής και του κράτους πρόνοιας. Ένα από τα πρώτα «θύματα» αυτής της συζήτησης ήταν η διάλυση της κοινής πεποίθησης ότι οι ρυθμίσεις και παροχές της κοινωνικής πολιτικής σήμαιναν «υποχρεωτικά» την αναδιανομή πλούτου από το κεφάλαιο στην εργασία, με εργαλείο τον λεγόμενο κοινωνικό μισθό, δηλαδή το σύνολο των κοινωνικών παροχών.

Σε μια προσπάθεια απάντησης στο ερώτημα «ποιος πληρώνει για τις κοινωνικές δαπάνες», αποκαλύπτεται ότι «...Στις περισσότερες χώρες, ο **καθαρός κοινωνικός μισθός**, δηλαδή η διαφορά των κοινωνικών παροχών σε χρήμα και σε είδος που αποκομίζει η εργατική τάξη - απασχολούμενοι μισθωτοί, άνεργοι, συνταξιούχοι - σε σχέση με τους φόρους που πληρώνει **είναι κατά μέσο όρο μηδενικός ή έντονα αρνητικός**, ανάλογα με τις υποθέσεις που μπορούμε να κάνουμε για το ποια κοινωνική τάξη επιβαρύνουν οι έμμεσοι φόροι.» (Μανιάτης 2014, σ. 169, έμφαση δική μας). Ο παρακάτω Πίνακας 2 είναι ενδεικτικός, ειδικά για τις χώρες του λεγόμενου νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου κράτους πρόνοιας⁹ :

⁹ Για μια περιεκτική περιγραφή των διαφορετικών μοντέλων κράτους πρόνοιας, με πρόσθετο πλεονέκτημα την εισαγωγή της έμφυλης διάστασης βλ. Καραμεσίνη Μ., Μ.Σκόμπα, Ε. Χατζηβαρνάβα "Μοντέλα κοινωνικού κράτους, μοντέλα οικογένειας και φροντίδας και πολιτική συμφιλίωσης: Η Ελλάδα σε διεθνή σύγκριση" στο Καραμεσίνη Μ. & Μ. Συμεωνάκη [επιμ] (2019): *Συμφιλίωση εργασίας και οικογένειας στην Ελλάδα. Γένεση, εξέλιξη και αποτίμηση μιας πολιτικής*. Αθήνα: Νήσος, σ. 18-60

Πίνακας 2 : Μέσοι όροι του λόγου καθαρού κοινωνικού μισθού προς ΑΕΠ σε επιλεγμένες χώρες για επιλεγμένες χρονικές περιόδους

Χώρα	Χρονική Περίοδος	Μ.Ο. καθαρού κοινωνικού μισθού ως ποσοστό του ΑΕΠ
ΗΠΑ	1952 - 1997	-0,067
Ηνωμένο Βασίλειο	1970 - 1990	-0,024
Ν. Ζηλανδία	1949 - 1975	-0,016
Καναδάς	1955 - 1988	0,000
Γαλλία	1995 - 2010	-0,019
Πορτογαλία	1995 - 2010	-0,019
Ισπανία	1995 - 2010	-0,028
Ιταλία	1995 - 2010	-0,055
Ελλάδα	1958 - 1995	-0,062
Ελλάδα	1995 - 2010	-0,053

Πηγή: Μανιάτης (2014)

Εν ολίγοις, οι ίδιοι οι μισθωτοί εργαζόμενοι και εργαζόμενες, στις διάφορες διαστρωματώσεις τους, φαίνεται πληρώνουν για τις κοινωνικές παροχές όχι μόνο τις δικές τους αλλά και προς τα στρώματα που βρίσκονται περιθωριοποιημένα, προσωρινά ή μόνιμα εκτός αγοράς εργασίας. Και ανεξάρτητα εάν συγκυριακά αυξάνονται οι μισθοί ή/και ο κοινωνικός μισθός, ένα πράγμα είναι αδύνατο εντός του καπιταλιστικού συστήματος: αυξήσεις που να μειώνουν σημαντικά τα καπιταλιστικά κέρδη. Εάν πράγματι αυτό συμβεί, οι θιγόμενοι αντιδρούν, συνήθως με απεργία επενδύσεων, αντικατάσταση ζωντανής εργασιακής δύναμης από νεκρή (μηχανές, αυτοματοποίηση) με στόχο τη μείωση των μισθών (και μείωση των κοινωνικών δαπανών) δια της πρόκλησης ανεργίας (Mandel 1981, σ. 70 κ.ε.).

Η επί σειρά ετών διεύρυνση των παροχών του μεταπολεμικού κοινωνικού κράτους δημιούργησε την εντύπωση, μάλλον ψευδαίσθηση, της όλο και ουσιαστικότερης αναδιανομής του εθνικού εισοδήματος από το κεφάλαιο προς την εργασία. Η «αποκατάσταση της κανονικότητας» με τη νεοφιλελεύθερη αντεπίθεση έδειξε τα όρια μιας γραμμικής αντίληψης για τους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες. Δεν υπάρχει και δεν θα υπάρξει η αλλαγή των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής μέσω αλλαγών στη σφαίρα διανομής: το σύστημα λειτουργεί με θεμέλια βασισμένα στην παραγωγή. Δεν υπήρξε και δεν θα υπάρξει δυνατότητα «απρόσκοπτης διεύρυνσης του κράτους πρόνοιας» με κατάληξη κάποιο σοσιαλισμό.

Το εννοιολογικό πλαίσιο και οι παράμετροι εφαρμογής ενός ΚΒΕ αξίζουν εφόσον δεν του ανατίθεται ο ρόλος της βασιλικής οδού για μείζονες, διαρκείς αλλαγές, ένα είδος μοναδικού εργαλείου ανατροπών, ανεξαρτήτως κοινωνικοπολιτικών συσχετισμών.

Η θέση του εντός ενός πλέγματος πολιτικών κοινωνικής προστασίας, επιτρέπει να ξεκαθαρίσουν θέματα κοινωνικής πολιτικής που έχουν γεμίσει από τη σκουριά της νεοφιλελεύθερης σκέψης και της νεοφιλελεύθερης εφαρμοζόμενης πολιτικής.

Για παράδειγμα, η **καθολικότητα** της συνδρομής αποκαθιστά την ισορροπία στην έννοια «κάλυψη αναγκών όσων την χρειάζονται», σε αντίθεση με την όλο και πιο στενή στόχευση των νεοφιλελεύθερων κομμάτων και των δεξαμενών σκέψης τύπου Δ.Ν.Τ στην ακραία φτώχεια. Επιπλέον, μπορεί να διευκολύνει την ένταξη των προσφύγων και μεταναστών στην κοινωνική προστασία της χώρας, διευκολύνοντας σε πολύ μεγάλο βαθμό την ένταξη στην πλήρη κοινωνική ζωή. Η καθολικότητα ενυπάρχει λ.χ. στα δημόσια συστήματα υγείας και παιδείας με τη μορφή παροχών σε είδος. Και δεν υπάρχει λόγος για απο-επένδυση σε αυτά, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν οι υποτιθέμενες «οικονομίες» ως επίδομα σε μετρητά για αγορά των ιδίων υπηρεσιών από (με κάθε τρόπο υποστηριζόμενους) ιδιώτες και από υποβαθμισμένες δημόσιες δομές υγείας και παιδείας.¹⁰

Επ' αυτού και ειδικά για το πεδίο που υποτίθεται ότι ενδιαφέρει όλους τους συστημικούς οικονομολόγους, αυτό της οικονομικής μεγέθυνσης, μια ενδιαφέρουσα μελέτη έδειξε ότι στην Ελλάδα μια αύξηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων της κεντρικής

¹⁰ Η έκθεση Πισαρίδη είναι σαφής : ενοποίηση όλων των επιδομάτων (πλην ανεργίας και αναπηρίας) σε ένα που θα απευθύνεται σε οικογένειες χαμηλών (;) εισοδημάτων και σχεδιασμένο να ώστε να προσφέρει "κίνητρα" για εργασία. Ο ίδιος ο Πισαρίδης ήταν υπέρ ενός ΚΒΕ στα μέτρα των "αγορών": στο οικονομικό φόρουμ του Νταβός το 2016 δήλωσε ότι χρειάζεται ένα νέο σύστημα αναδιανομής, πολιτικές που θα αναδιανέμουν από αυτούς που η αγορά ανταμοίβει σε αυτούς που αγορά θα αφήσει πίσω "Ένας τρόπος για να επιτευχθεί είναι ένα καθολικό ενιαίο εισόδημα".

κυβέρνησης κατά 1 ευρώ αυξάνει το ΑΕΠ κατά 1,03 (μεταβιβάσεις σε χρήμα) έως 1,44 (μεταβιβάσεις σε είδος). Σε μια ομάδα χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επίσης ανέλυσε η μελέτη, ο πολλαπλασιαστής των μεταβιβάσεων σε είδος ήταν υψηλότερος από τον πολλαπλασιαστή των μεταβιβάσεων σε χρήμα. «...Αυτό σημαίνει ότι μια ανακατανομή των δημόσιων πόρων από τις μεταβιβάσεις σε χρήμα προς τις μεταβιβάσεις σε είδος θα ωφελούσε την οικονομική μεγέθυνση. Επίσης, το ΑΕΠ των χωρών αυτών θα αυξανόταν περισσότερο αν οι όποιες επιπρόσθετες δαπάνες για κοινωνική προστασία αφορούσαν μεταβιβάσεις σε είδος αντί για μεταβιβάσεις σε χρήμα.» (Δαφέρμος - Παπαθεοδώρου 2013, σ. 49 κ.ε.).¹¹

Η **άνευ όρων και προϋποθέσεων** συνδρομή επαναφέρει στο τραπέζι μια απωθούμενη συζήτηση για το ρόλο της φορολογίας και των φορολογικών συστημάτων. Η πίστωση τραπεζικών λογαριασμών ανθρώπων που είναι πλούσιοι δεν είναι δίκαιη εάν η φορολογία δεν τη μηδενίζει. Η αναζήτηση ενός πραγματικά δίκαιου φορολογικού συστήματος είναι η μόνη απάντηση σε μια τέτοια κοινωνική αδικία!

Τέλος, η παροχή του βασικού εισοδήματος **σε ατομική βάση**, ανοίγει το δρόμο υπεράσπισης των ατομικών δικαιωμάτων σε ομάδες όπως οι νέοι και νέες, ΑμεΑ, Ρομά ή μειονότητες αλλά και – ίσως σπουδαιότερο – τις γυναίκες που αισθάνονται εγκλωβισμένες σε οικογένειες ή νοικοκυριά που τους προσφέρουν μόνο καθήκοντα απλήρωτης φροντίδας.

Εν ολίγοις : το βασικό εισόδημα σε όλο και περισσότερες πληθυσμιακές και κοινωνικο-οικονομικές ομάδες, σε συνδυασμό με την πεισματική στήριξη των δημόσιων συστημάτων κοινωνικής πολιτικής, μπορεί να αποδειχθεί εκείνη η μεταρρύθμιση που ξεπερνάει τις λεγόμενες βελτιωτικές μεταρρυθμίσεις, όπως οι παραδοσιακές (καθόλα απαραίτητες) πολιτικές πρόνοιας, και να μετατραπεί σε **χειραφετητική μεταρρύθμιση**, απελευθερώνοντας συνειδήσεις και ωθώντας προς την κατεύθυνση της ριζικής αλλαγής του σημερινού κοινωνικοοικονομικού μοντέλου.

---

¹¹ Εμπειρική επιβεβαίωση από τον γράφοντα: με τη σταθεροποίηση του προγράμματος των ζεστών, μεσημεριανών σχολικών γευμάτων για τα παιδιά του δημοτικού σχολείου, το 2017 οι εταιρείες τροφοδοσίας αύξησαν σημαντικά το εργατικό δυναμικό τους και, φυσικά, τις παραγγελίες πρώτων υλών. Στην περιφέρεια, με ντόπιους εργαζόμενους και προμηθευτές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - Το κοινωνικό κράτος έρχεται από μακριά...

Όσα αναφέρονται στο πλαίσιο, με λεξιλόγιο βέβαια διαφορετικό από αυτό του 21ου αιώνα, συμπυκνώνουν τις βασικές προτάσεις του Juan Louis Vives, όπως περι-

Οι πλούσιοι που συσσωρεύουν πλούτη με τον ιδρώτα των φτωχών οφείλουν να βοηθούν όσους έχουν ανάγκη, καθώς τα πάντα έχουν δοθεί από τη Φύση για κοινή χρήση και τίποτε δεν προορίζεται αποκλειστικά για ατομική χρήση κάθε ανθρώπου...

Αυτή η βοήθεια πρέπει να οργανωθεί από το κράτος, καθώς απαιτούνται ειδικοί δημόσιοι λειτουργοί οι οποίοι (α) θα απογράφουν τους φτωχούς (β) θα καταγράφουν κάθε είδους παρεχόμενη βοήθεια σε είδος ή χρήμα και θα φροντίζουν για τη σωστή διανομή της (γ) θα επισκέπτονται τα ιδρύματα των ευάλωτων και τα σπίτια των πολιτών για να διαπιστώνουν την ακριβή κατάσταση των αναγκών τους...

Σε όσους πολίτες δεν επαρκούν τα εισοδήματά τους, το κράτος θα συμπληρώνει όσα χρειάζονται με επιδόματα...

Όλοι πρέπει να εργάζονται, ενώ οι τυφλοί, οι ηλικιωμένοι και οι ασθενείς θα πρέπει να έχουν κάποια απασχόληση ανάλογη των δυνατοτήτων τους. Οι ψυχικά ασθενείς θα έχουν ειδική μέριμνα καθώς και τα εγκαταλελειμμένα παιδιά. Η αδυναμία, η ασθένεια ή η αναπηρία θα πιστοποιούνται από γιατρούς - και σε όσους απλώς προσποιούνται, θα τους παρέχεται ειδική επαγγελματική κατάρτιση...

Τα ιδρύματα που περιθάλπουν ασθενείς και φτωχούς πρέπει να ελέγχονται εξονυχιστικά και να εξυγιαίνονται οικονομικά και διοικητικά...

Για την κοινωνική συνοχή, εκτός από τα χρήματα στους μη έχοντες, χρειάζονται επίσης δάσκαλοι για τη μετάδοση των γνώσεων και γιατροί που θα μεριμνούν για την υγεία όλων.

λαμβάνονται στην πραγματεία «Περί της βοήθειας στους φτωχούς» - ή στα λατινικά «*De subventionem pauperum*», που εκδόθηκε το 1525.

Ήταν προτάσεις που απευθύνονταν στις δημόσιες αρχές της Μπριζ (Brugges), συνοδευόμενες με την ευχή «να μπορούσαμε να εξαλείψουμε την φτώχεια τελείως σε αυτήν την πόλη».

Δεν έλειπε και η πρόβλεψη ότι η αντίσταση σε ένα τέτοιο πρόγραμμα θα ερχόταν αποκλειστικά από όσους μέχρι εκείνη τη στιγμή διαχειρίζονταν τα ταμεία και τις προσφορές κάθε είδους υπέρ των φτωχών.¹²

Οι προτάσεις Vives υιοθετήθηκαν από μια

¹² Ο Vives, εξέχων μαθητής του Έρασμου και φίλος με τον Τόμας Μορ, αποτελεί εξαιρετική περίπτωση αναγεννησιακού λόγιου και ανθρωπιστή φιλόσοφου. Από πλειάδα ερευνητών, θεωρείται ο πατέρας της σύγχρονης ψυχολογίας. Για μια σχολιασμένη περίληψη της πραγματείας καθώς και περιγραφή για την εποχή και την πόλη, βλ. http://www.povertystudies.org/TeachingPages/EDS_PDFs4WEB/Vives-Intro.pdf [πρόσβαση 24.11.2020]

σειρά πόλεις των Κάτω Χωρών (Γάνδη, Μπρέντα, Βρυξέλλες, Αμβέρσα) αλλά όχι την ίδια την Μπριζ!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ackerman, B., A. Alstott, Ph. Van Parijs (2006). *Redesigning Redistribution: Basic Income and Stakeholder Grants as Cornerstones for an Egalitarian Capitalism*. New York: Verso.

Amadeo, K. (2020, 19 August). "What Is Universal Basic Income?". <https://www.thebalance.com/universal-basic-income-4160668#citation-29> [πρόσβαση 25.11.2020]

Baldwin, P. (1990). *The Politics of Social Solidarity: Class bases of the European Welfare State 1875-1975*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.

Banerjee, A., R. Hanna, G.E. Kreidler, B.A. Olken (2017). "Debunking the Stereotype of the Lazy Welfare Recipient: Evidence from Cash Transfer Programs". *World Bank Research Observer* 32(2):155-184

Bennet, N. (2019a). "Twelve Questions and Answers on Universal Basic Income". *European Green Perspectives on Basic Income*. Green European Foundation: <https://gef.eu/publication/european-green-perspectives-on-basic-income/> [πρόσβαση 25.11.2020]

Bennet, N. (2019b). "Basic Income Has Always Been a Women's Cause", *European Green Perspectives on Basic Income*. Green European Foundation: <https://gef.eu/publication/european-green-perspectives-on-basic-income/> [πρόσβαση 01.12.2020]

Birnbaum, S. (2009). "Introduction: Basic Income, Sustainability and Post-Productivism". *Basic Income Studies* 4 (2, article 3).

Calnitsky, D. (2017). "Debating Basic Income". *Catalyst* 1(:3). <https://catalyst-journal.com/vol1/no3/debating-basic-income> [πρόσβαση 25.11.020]

Currie, J. & F. Gahvari (2008) "Transfers in Cash and in-kind: Theory meets the data". *Journal of Economic Literature* 46(2): 33-83.

Δαφέρμος, Γ. & Χ. Παπαθεοδώρου (2013). *Η συμβολή του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην οικονομική μεγέθυνση*. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Δημουλάς, Κ. (2017). "Η Εφαρμογή του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης στην Ελλάδα". *Κοινωνική Πολιτική* 7 : 7-24.

Δημουλάς, Κ. & Γ. Κουζής [επιμ](2018). *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα : Τόπος.

Friedman, M. (1967) "The case for a Negative Income tax". *National Review* 7 : 239-41. [Αναφέρεται στο Gentilini et al. 2020, σ.57]

Gentilini, U., M. Grosh, J. Rigolini, R. Yemtsov [eds] (2020). *Exploring Universal Basic Income*. N. York: World Bank Publications

Gilbert, N. (2002). *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. N. York: Oxford University Press Inc.

Groot, L. (2004). *Basic Income, Unemployment and Compensatory Justice*. Dordrecht: Kluwer.

Hughes, Ch. (2018). *Fair Shot: Rethinking Inequality and How We Earn*. St. Martin's Publishing Group.

Καρέλλας, Δ. (2017, 25 Οκτωβρίου). «Τι είναι και τι θέλει το πρόγραμμα Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης». Εισήγηση σε ημερίδα του Πράσινου Ινστιτούτου.

<https://www.facebook.com/GreenInstituteGreece/videos/1403201446455028/>

[πρόσβαση 27.11.2020]

Lum, Z.A. (2014, 23 Dec - updated 31.03.2020). "A Canadian City Once Eliminated Poverty and Nearly Everyone Forgot About It". https://www.huffingtonpost.ca/2014/12/23/mincome-in-dauphin-manitoba_n_6335682.html?guccounter=1

[πρόσβαση 27.11.2020]

[πρόσβαση 27.11.2020]

Mandel, E. (1981). Introduction to K. Marx Capital vol. 3, Harmondsworth : Penguin Books.

Μανιάτης, Θ. (2014). *Η πολιτική οικονομία του κράτους πρόνοιας και ο καθαρός κοινωνικός μισθός στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Ματσαγγάνης, Μ. (2004). *Η Κοινωνική Αλληλεγγύη και οι Αντιφάσεις της: Ο Ρόλος του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος σε Μια Σύγχρονη Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα: Κριτική.

Murray, Ch. (2016) *In Our Hands: A Plan to Replace the Welfare State*. Washington DC: American Enterprise Institute Press.

Piketty, T. (2016, 14 December). "What Unequal Societies Need Is Not a 'Basic Income' But a Fair Wage". <https://thewire.in/uncategorised/basic-income-fair-wage-piketty> [πρόσβαση 25.11.2020]

Reinhardt, U. (2013). "On the Economics of Benefits In-Kind". Course handout. Princeton University. https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/reinhardt/files/100-2014_benefits_in_kind.pdf [πρόσβαση 01.12.2020]

Robeyns, I. (2001). "An Income of One's Own: A Radical Vision of Welfare Policies in Europe and Beyond". *Gender and Development* 9(1): 82–89. [πρόσβαση 01.12.2020 από www.jstor.org/stable/4030672].

Rushkoff, D. (2019). "Universal basic income is Silicon Valley's latest scam." <https://medium.com/s/free-money/universal-basic-income-is-silicon-valleys-latest-scam-fd3e130b69a0> [πρόσβαση 26.11.2020]

Σακελλαρόπουλος, Θ., Χ. Οικονόμου, Χ. Σκαμνάκης, Μ. Αγγελάκη [επιμ.] (2018). *Κοινωνική Πολιτική* Αθήνα: Διόνικος.

Sammerhoff, A. (2019, 20 June) "4 New reasons against UBI". <https://mises.org/wire/4-new-reasons-fear-universal-basic-income> [πρόσβαση 26.11.2020]

Sloman, P. (2015). "Beveridge's rival: Juliet Rhys-Williams and the campaign for basic income, 1942–55". *Contemporary British History* 30(2): 203-223.

Standing, G. (2020, Ιούνιος). Συνέντευξη στο ΕΝΑ-Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών. <https://www.enainstitute.org/publication/κοινωνική-κρίση-μετά-τον-covid-19-εργαλεία-α/> [πρόσβαση 27.11.2020]

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Διεύθυνση Καταπολέμησης της Φτώχειας. (2018 & 2019) "Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης. Έκθεση Παρακολούθησης". Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας, Διεύθυνση Καταπολέμησης της Φτώχειας. (2020) "Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα. Έκθεση Παρακολούθησης- Δεκέμβριος 2020". Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

Van der Veen, R. & P. Van Parijs (1987) "A Capitalist Road to Communism". *Theory & Society* 15(5) : 635-655.

Van Parijs, Ph. (1995). *Real Freedom for All, What (if anything) can justify capitalism*. Oxford: Clarendon Press.

Van Parijs, Ph. & Y. Vanderborght (2017). *Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.

Widerquest, K. (2017, October 27). "Basic Income's Third Wave". <https://basicincome.org/news/2017/10/basic-incomes-third-wave/> [πρόσβαση 25.11.2020]